

Jordbrukets pärlor
– livsmiljöer värda att bevara

Vilka miljöer är skyddade?

Viktiga livsmiljöer för många växter, djur, svampar och lavar är småvatten och våtmarker, odlingsrösen, stenmurar, källor med våtmark och åkerholmar i jordbruksmark samt alléer och pilevallar. Dessa miljöer kallas gemensamt för biotoper och omfattas av generellt biotopskydd enligt miljöbalken. Det innebär att det är förbjudet att t.ex. ta bort eller skada biotoperna. Att de är generellt skyddade betyder att alla dessa biotoper är skyddade i landskapet, oavsett om det finns hotade arter. Det finns även andra biotoper som kan skyddas genom särskilt beslut, både i skogsmark och i jordbruksmark.

Jordbrukets rationalisering har lett till att en stor andel av biotoperna försvunnit. Många av dagens hotade växter och djur är helt beroende av dessa miljöer för sin överlevnad. Biotoperna är även kulturhistoriskt värdefulla då de visar hur jordbruket har bedrivits tidigare. Riksdagen har i miljömålet "Ett rikt odlingslandskap" uppmärksammat detta och bestämt att antalet biotoper ska bevaras i minst dagens omfattning i hela landet.

Bestämmelserna om det generella biotopskyddet finns i 7 kapitlet 11 § miljöbalken samt i 5 § förordningen (1998:1252) om områdesskydd enligt miljöbalken m.m. I undantagsfall, då det finns särskilda skäl, kan länsstyrelsen ge dispens från biotopskyddsbestämmelserna.

Med den här broschyren vill vi på länsstyrelsen ge dig information om biotopers värden i odlingslandskapet samt tala om vilket lagligt skydd de har. Vi presenterar här endast de biotoper som omfattas av det generella skyddet. Om du har frågor är du välkommen att kontakta länsstyrelsen för ytterligare information eller rådgivning.

Vid avstyckningar av fastigheter är det viktigt att tänka på biotopskyddet. Uteslut om möjligt biotoper som är skyddade av biotopskyddet, från den tänka avstyckningen.

Du kan få ekonomisk kompensation för skötseln av dessa biotoper, genom stödet för bevarande av värdefulla natur- och kulturmiljöer i odlingslandskapet. Kontakta länsstyrelsen för mer information.

Tänk på att dispens krävs för ingrepp som kan skada dessa biotoper t.ex. såga ner träd, lägga igen öppna diken och ta bort stenmurar. En sådan dispens söker du hos länsstyrelsen.

Alléer

Om du sågar ner träd, lägg gärna upp stammarna i en så kallad trädkyrkogård för att få en naturlig nedbrytning av stammarna. Detta kan skapa livsrum för bl.a. många hotade insekter. Tänk på att trädkyrkogården i första hand ska ligga i närheten av allén och i andra hand i närheten av andra grova träd. Trädkyrkogården bör i första hand bestå av grova träddelar som stammar och grova grenar, men även klenare grenar kan vara mycket värdefulla livsmiljöer. Den får gärna vara i ett solbelyst läge.

Allé. Foto: Nina Söderström.

Alléer är kulturhistoriskt och biologiskt mycket värdefulla. Kulturhistoriskt är de intressanta eftersom de visar hur människan planerat landskapet. Det är framförallt de äldre träden i en allé som har höga naturvärden. Ett enskilt alléträd kan ha ett rikt liv av lavar, mossor och svampar tack vare att trädet har torra och ljusa miljöer där det dammar upp näringsrikt stoft från åkrar och grusvägar. Dessutom har trädet även mörka, skuggiga miljöer där det är fuktigt och där andra arter kan trivas. Alléer är också viktiga miljöer för många insekter t.ex. läderbagge. Det beror främst på att delar av stammarna är solbelysta vilket värmer barken så att vissa insekterna trivs. De fungerar även som goda häcknings- och viloplatser för hålbbyggande fåglar och fladdermöss. Stare, svartvit

flugsnappare, nötväcka och kattuggla är fåglar som gärna bor i gamla alléträd. För många fåglar är träden även betydelsefulla genom sin rikedom av föda såsom insekter och frön.

Det är viktigt att alléer förnygras kontinuerligt genom att nya träd planteras i tid så att de kan ersätta de gamla. För att gynna de växter och djur som lever på alléträden bör sly mellan träden och stamskott tas bort.

För att en allé ska omfattas av biotopskyddsbestämmelserna räcker det med **fem** lövträd som är planterade i en enkel eller dubbel rad. Träden ska huvudsakligen vara vuxna träd som planterats längs en väg eller det som tidigare varit en väg eller i ett övrigt öppet landskap.

Det är förbjudet att avverka alléer, däremot får man ta bort enstaka träd samt ta bort torra grenar och kvistar som utgör säkerhetsrisk för personer eller egendom. Enstaka träd får i nämnda fall tas ned om de ersätts med ett nytt träd. Det är inte tillåtet att gräva, schakta eller bearbeta marken i allén så att trädens rötter riskerar att skadas. Transporter genom alléer bör ske på ett sådant sätt att skador på trädens grenverk och stammar undviks. Detta är särskilt viktigt att tänka på vid snöröjning.

Exempel på en trädkyrkogård.

Foto: Anna Pettersson.

Småvatten och våtmarker

Småvatten och våtmarker i jordbruksmark är miljöer som har mycket höga naturvärden. Det kan t.ex. vara öppna diken, kärr och naturliga bäckfåror (högst två meter breda). Grodor och salamandrar är exempel på arter som är beroende av dessa miljöer för sin överlevnad. Öppna diken ger skydd åt djur som fälthare och är hemvist för många insektsarterer som t.ex. trollsländor. Diken och bäckfåror fungerar som spridningsvägar för såväl växter som djur i landskapet. Även källor med grundvatten omfattas av biotopskyddet. Det är bra att ha en bård med träd och buskar längs med bäckfåror. Träden skuggar vattnet och löven ger mat åt bl.a. insekter. Fåglar som kornknarr, buskskvätta, sävsparv och törnsångare trivs bra i dessa miljöer. Dikeskanter kan vara viktiga överlevnadsplatser för slätter- och betesgynnad flora t.ex. tätört, sumpmåra och gökblomster. Om öppna diken och bäckar rätas ut och rörläggs, vattensamlingar fylls igen eller torrläggs så försvinner förutsättningarna för de växter och djur som är beroende av dessa biotoper.

För att småvatten- och våtmarker i jordbruksmark ska omfattas av biotopskyddsbestämmelserna måste de ha en areal på högst ett hektar. Det ska också finnas vatten i biotopen under en stor del av året eller åtminstone en fuktig markyta. Arealbegränsningen gäller inte för t.ex. öppna diken och naturliga bäckfåror, eftersom de har en långsträckt utformning i naturen.

Det är inte tillåtet att lägga igen våtmarker och öppna diken. Det är även förbjudet att placera t.ex. röjningsavfall, kasserad skörd, sten eller jordmassor i våtmarker och diken. Underhållsrensning av diken är tillåten. Rensning bör dock inte göras under vår och sommar på grund av att djurens fortplantning

Öppet dike. Foto: Anna Pettersson.

sker då. Om diket leder till ett vattendrag med öring är det inte bra att rensa mellan september till maj i norra och mellersta Sverige och mellan oktober till april i södra Sverige. Detta beror på att öringen förökar sig under hösten och jordmassor från dikesrensning kan riskera att slamma igen de bottnar där öringen lägger sin rom. Detta kan leda till att rommen kvävs. När du rensar dina diken tänk på att spara buskar med bär och/eller blommor i anslutning till diket, det är bra för insekter.

För att bevara ett rikt djurliv i småvatten är det mycket olämpligt att plantera in fisk och kräftor. Tänk på att det krävs tillstånd från länsstyrelsen för sådan inplantering.

Odlingsrösen

Odlingsröse.

Foto: Hannah Brandin.

Mark som använts som åker har i alla tider röjts från sten. Block och småsten har plockats bort från åkern och samlats i rösen. Odlingsrösen har höga naturvärden genom den omväxling de skapar i åkerlandskapet. De är precis som stenmurar viktiga miljöer för en mängd djur och växter. Odlingsrösen har ett gynnsamt lokalklimat i och med att stenarna värms upp snabbt av solen under tidig vår. Värmen kan också lagras i stenarna och de kyls inte ner så snabbt under kallare perioder. Detta gör att odlingsrösen är särskilt lämplig livsmiljö för växelvarma djur som reptiler och insekter. Det är också bra för växter eftersom de kan blomma tidigare på dessa platser, vilket i sin tur är viktigt för insekter som ofta kan ha stora problem att hitta mat tidigt på våren. I takt med att jord-

bruket blivit mer storskaligt med bredare maskiner och större åkrar har många odlingsrösen schaktats bort. Många åkrar har blivit betesmark och därför finner man ofta odlingsrösen i dessa marker.

För att ett odlingsröse ska omfattas av biotopskyddsbestämmelserna ska det ligga på eller nära jordbruksmark. Odlingsröset ska bestå av en samling av stenar som kommer från jordbruksdriften.

Det är inte tillåtet att ta bort eller skada odlingsrösen. Det betyder att man inte får lägga avfall som röjningsrester, sten och jordmassor från t.ex. dikesrensningar på odlingsröset.

Pilevallar

Pilevallar finns i de skånska slättbygderna. Under 1700-talet hade mycket av skogen i Skånes slättbygd avverkats och timmer var en bristvara. Samtidigt var det stora problem med att jorden blåste bort i det öppna landskapet. Därför ville man plantera den snabbväxande pilen som kunde hamlas d.v.s. skotten klipptes av och gav en skörd av kvistar samtidigt som träden även stoppade vinden. Den viktigaste funktionen för pilevallar är som skyddsplatser för fåglar och djur och som riktmärke i landskapet. De är också viktiga för olika mossor och lavar. Pilevallar är av stor betydelse för landskapsbilden.

Pilevallar är jordvallar som är bevuxna med ett antal pilar som står på rad. För att de ska omfattas av biotopskyddet ska de bland annat vara hamlade. Redan tre pilar i rad kan i vissa fall vara en skyddad pilevall. Det är förbjudet att såga ner träden

i en pilevall och att ta bort själva vallen. Spridning av gödsel och bekämpningsmedel nära pilevallen kan skada de djur och växter som lever där. Trädens rötter kan skadas om plöjning sker för nära.

Pilevall. Foto: Cecilia Nilsson.

Stenmurar

Under 1800-talet byggdes många av de stenmurar vi ser idag. De markerar äldre tiders ägo- eller markslag. Stenmurar är vackra inslag i landskapet och där finns även många djur och växter. Kring stenmuren är det ofta torrt, ljus och varmt, vilket är bra för en del växter och djur. Stenarna lagrar värme vilket gör att växelvarma djur som ormar, skogsödlor och insekter trivs vid stenmurar. Den rika floran längs stenmurar bidrar till att det blir många olika insekter vilket i sin tur är bra för insektsätande fåglar. Stenskvätta och sädesärla är arter som trivs på stenmurar. Stenmurar är även vintertid viktiga platser för många djur, här övervintrar bl.a. landsnäckor, vattensalamandrar, ormar och ödlor. Stenmurar fungerar dessutom som viktiga spridningsvägar i odlingslandskapet för både växter och djur.

För att stenmurars värden ska behållas måste de bli solbelysta, därför är det viktigt att de röjs fria från sly och träd. Spara dock gärna några buskar med bär och/eller blommor. Sådana buskar är viktiga för många insekter och fåglar.

Stenmurar omfattas av biotopskyddsbestämmelserna om de står i anslutning till jordbruksmark och består av stenar som lagts på varandra. Stenarna ska bilda en mur med en tydlig, långsträckt form. Det är inte tillåtet att ta bort eller skada stenmurar. Det är även förbjudet att lägga t.ex. röjningsavfall, ensilagerester eller jordmassor på stenmurar. Att lägga till fler stenar på stenmurar är också förbjudet, men man får dock lägga upp stenar som fallit ned från stenmuren.

Stenmur. Foto: Anna Pettersson.

Åkerholmar

Åkerholmar utgör ett viktigt inslag i landskapsbilden. De har kommit till för att de har utgjort någon form av hinder för uppodling i äldre tider och därigenom blivit kvarlämnade. Vanligen utgörs de av en stenig moränkulle, eller en berghäll. Åkerholmar är artrika och flera av jordbrukslandskapets växt- och djurarter lever här. Olika ängsväxter som blåkllocka, prästkrage, gökärt och tjärblomster samt fåglar som hämpling, gulspurv och törnskata trivs utmärkt på åkerholmar. En del fåglar bygger sina bon på åkerholmar t.ex. ormråk och raphöna. Grova solexponerade träd såsom ask, alm och lind är viktiga för lavar, svampar och vedinsekter. Åkerholmar har ofta varma, skyddade, solexponerade sydsidor vilket många värmekrävande arter som ormar och ödlor behöver. Åkerholmar är värdefulla genom att de ger en variation till det annars likartade åkerlandskapet, något som är viktigt för många arter. Ibland finns det också fornlämningar och odlingsrösen på åkerholmar.

Växter och djur som lever på åkerholmar gynnas av att sly och yngre träd röjs bort. Det bästa är att endast spara några enstaka träd och buskar så att åkerholmen hålls öppen. Det är bra att spara vissa yngre träd, speciellt ädellövträd, som kan tjäna som efterföljare då äldre träd dör. Grova träd samt buskar och träd med blommor och/eller bär bör också lämnas kvar. Detsamma gäller för döda och döende träd då dessa är viktiga för många utrotningshotade arter.

För att en åkerholme ska omfattas av biotopskyddsbestämmelserna ska den ha en areal på högst 0,5 hektar och den ska omges av åkermark eller kultiverad betesmark. Det är inte tillåtet att ta bort åkerholmar eller skada dem t.ex. genom grävning eller placering av röjningsavfall, sten, ensilagerester eller jordmassor. För mer information om biotopskyddet kontakta länsstyrelsen i ditt län.

Åkerholme.
Foto: Anna Pettersson.

Materialet har tagits fram inom ramen för Miljösamverkan
Sveriges projekt om biotopskyddet. För mer information om
Miljösamverkan Sverige, se www.miljosamverkansverige.se.

www.lansstyrelsen.se